

O'ZBEKISTONDA MOLIYA BOZORINI RIVOJLANTIRISH

Nasimova Yulduz Baxriddin qizi

*Toshkent moliya instituti Bank ishi
fakulteti 3-kurs BIA-82 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda moliya bozorining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini va ahamiyati, uning istiqboldagi asosiy yo'nalishlari haqida batafsil so'z yuritiladi. Moliya bozorini rivojlantirish bo'yicha bir nechta amaliy takliflar asosida ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: moliya bozori, moliya instrumentlari, qimmatli qog'ozlar bozori, real investitsiya, bozor kapitalizatsiyasi, valyuta bozori.

KIRISH

Iqtisodiyotning rivojlanishi tarixiga nazar tashlansa, moliya bozorini avvalambor insoniyat jamiyatida pulning paydo bo'lishi va u bilan bog'liq bozor munosabatlarini amalga oshirila boshlashidan shakllanishini ko'rish mumkin. Asrlar davomida moliya bozori, uning mazmuni va unga oid tushunchalar shakllanib va uzluksiz rivojlanib kelmoqda. Bunga sabab, inson sivilizatsiyasining moliya sohasidagi tajribasini boyishi, unda shaxslarning (yuridik va jismoniy) moliyaviy munosabatlari va qiziqishlari kengayib, maqsadlari va faoliyat turlari ortib, manfaatlar tobora o'sib, ularning xaq-huquqlari borgan sari mustahkamlanib va ta'minlanib borishidadir.

Hozirda moliya bozori yuqori darajada tashkillashgan va uzluksiz rivojlanayotgan, borgan sari jahon miqyosida globallashib borayotgan alohida bir butun va o'z muhitiga ega munosabatlar va institutlar majmuasi sifatida namoyon bo'luvchi murakkab tizim ekanligi aniq bo'lmoqda. Bunda moliya bozorlari nafaqat milliy iqtisodiyot, balki global iqtisodiyot rivojini belgilamoqda.

Moliya bozorini, umuman olganda, quyidagicha ta'riflash mumkin: moliya bozori – bu monetizatsiyalashgan real investitsion bazisga ekvivalent moliyaviy

instrumentlar bilan bog'liq tashkillashgan iqtisodiy-huquqiy mexanizm bilan ta'minlangan munosabatlarni maqsadli amalga oshiruvchi, iqtisodiyot subyektlari uchun zaruriy bozor sharoitlarini yaratib beruvchi majmua sifatida namoyon bo'luvchi tizim. Ushbu tizim mexanizmi iqtisodiyotning barcha subyektlari tomonidan ularni har birining alohida manfaatli maqsadlari doirasida harakatga keltiriladi.

Mamlakatning iqtisodiy tizimida moliya bozorlari eng muhim ko'rsatkichlardan biridir. Bu etkazib beruvchilar va talabnoma beruvchilar, ya'ni sotishi kerak bo'lgan mahsulotlar va ularni sotib olishlari kerak bo'lganlar uchun uchrashuv joyidir. Mutaxassislar taqdim etgan tahlillar O'zbekistonda moliya bozorining likvidligi talab darajasida emasligini ko'rsatadi. Ikkilamchi bozorning mavjud holati va aholi boshqa qimmatli qog'ozlar bozori ishtirokchilarining moliya bozoridagi faoliyatini susaytirmoqda.

Iqtisodiyotning real sektori va moliya bozoridagi uzilishlar sababli korxonalariga investitsiya mablag'larini jalb qilish uchun moliya bozorining zamonaviy vositalaridan foydalanishda qiyinchiliklarga duch kelinyapti. Uy xo'jaliklarining moliya bozoriga kirib borishi orqali ularning korporativ qimmatli qog'ozlar bozoridagi salmog'ini oshirish masalasi yechimini kutayotgan dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Bundan tashqari, kreditlash, jamg'arma-depozit, pul o'tkazmalari, hisob-kassa amaliyoti, sug'urtalash, inkassatsiya, moliyaviy kafolatlash va valyuta oldi-sotdisi kabi moliyaviy xizmatlar ko'rsatish yurtimizda lozim darajada, yoinki, xalqaro standartlar asosida yo'lga qo'yilmagan. Iqtisodiy rivojlangan davlatlar tajribasida keng qo'llaniladigan birja, lizing, reytinglash, qayta sug'urtalash, brokerlik, mulkni baholash, moliyaviy maslahat berish, moliyaviy resurslarni ishonchli boshqarish kabi xizmatlarni ko'rsatish kutilgan natijalarni bermayapti.

Oddiy usulda biz moliyaviy bozorlar qanday ekanligini aniqlashimiz mumkin aktivlar sotib olinadigan va sotiladigan jismoniy yoki virtual joylar. Biroq, bu aktivlarni haqiqatan ham kundalik mahsulotlar va tovarlar yoki xizmatlar deb tushunish mumkin emas. Ya'ni, moliya bozori sabzavot yoki kiyim-kechak sotadigan odamlarni talab qiladiganlar bilan birlashtirish uchun javobgar emas, aksincha boshqa turdagi aktivlarga, masalan, qimmatli qog'ozlar, mahsulotlar yoki moliyaviy vositalarga e'tibor qaratadi.

Ilgari, moliya bozorlari oilalar xohlagan jamg'armalar va kompaniyalar berishi mumkin bo'lgan sarmoyalar hamda davlatlarni moliyalashtirish o'rtasida munosabatlar izlanadigan aniq joylarda sodir bo'lgan. Endi bu juda oddiy, chunki u telematik platformalar orqali amalga oshiriladi, shuning uchun ulanish uchun faqat kompyuter yoki mobil qurilma kerak bo'ladi.

“Moliya bozori va moliya xizmatlari sohasini yanada rivojlantirishning dolzarb muammolari va istiqbollari: milliy amaliyot va xalqaro tajriba” mavzusi oliy Majlis Senati qo'mitalari va Bank-moliya akademiyasi bilan hamkorlikda tashkil etilgan davra suhbatida shu kabi masalalar muhokama qilindi. Senatorlar, xorijiy va milliy ekspertlar, mutasaddi vazirlik va idoralar, tijorat banklari vakillari ishtirokida mamlakatda moliyaviy boshqaruvning yangi turlarini tatbiq etish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish muammosi o'rta tashlandi.

Sohada hali natijaviy yondashuvni kutayotgan, ayniqsa, qonunchilikdagi takomilga muhtoj bo'lgan normalar talaygina. Ayniqsa, korporativ boshqaruv va moliya sohasida malakali mutaxassislarni tayyorlash, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, qimmatli qog'ozlarni sotish orqali jismoniy va yuridik shaxslarning bo'sh pul mablag'larini mamlakat iqtisodiyotiga jalb etish bo'yicha ishlarni yanada jonlantirish lozim. Chunki bu kamchiliklar moliya bozori va xizmatlarini rivojlantirish bilan bog'liq dasturlar ijrosi samaradorligini oshirish, iqtisodiyotga xorijiy investitsiyalarni jalb qilishga salbiy ta'sir ko'rsatyapti. Buning

uchun bir necha yangi qonunlar qabul qilish oldimizda turgan vazifalardan. Jumladan, davra suhbatida bildirilgan taklifga ko'ra, moliya bozorini rivojlantirish va uning tartib-taomillarini soddalashtirish, investorlar hamda fond bozorining boshqa ishtirokchilariga qulay shart-sharoit yaratish maqsadida "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" va "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi qonunlariga qo'shimcha va o'zgartirish kiritish to'g'risida"gi qonun loyihasini qabul qilinishini yanada tezlashtirish kerak.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So'nggi yillarda O'zbekiston moliya bozorida qator muhim o'zgarishlar ro'y berdi, xususan, 2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasiga muvofiq, fond bozori aylanmasini joriy etish orqali iqtisodiyotda moliyaviy resurslarni 200 million AQSH dollaridan 7 milliard dollargacha oshirish va davlat ulushi bo'lgan tijorat banklarida transformatsiya jarayonlarini yakunlash, 2026-yil oxiriga qadar bank tizimi aktivlarida xususiy sektor ulushini 60 foizga yetkazish ko'zda tutilmoqda. Bunda tijorat banklarida transformatsiyani jadallashtirish, subsidiyalik kreditlashdan voz kechish, ularning moliyaviy vositachi sifatidagi rolini oshirish orqali davlat ulushiga ega tijorat banklarini faol ravishda zamonaviy institutlarga aylantirish ishlari ko'zda tutilgan.

Moliya bozorlari belgilaydigan ko'plab saralash bosqichlari mavjud. Ammo, asosan, ular ichida beshta asosiy xususiyat mavjud:

Moslashuvchanligi: ular talab va taklif qonunida yuz beradigan uzluksiz o'zgarishlarga moslashishga qodir ekanliklari ma'nosida.

Erkinlik: chunki moliyaviy aktivlarni sotib olishda ham, sotishda ham (har birining bitim bilan yuzma-yuz bo'lish imkoniyatidan tashqari) to'siqlar mavjud emas.

Genlik: chunki biz bozor haqida gapiramiz, unda aktivlar hajmi qancha ko'p bo'lsa, shuncha katta bo'ladi.

Chuqurlik: Yuqoridagilar bilan bog'liq holda, u aktivlarda qanchalik ko'p bo'lsa, sotuvlar soni ko'payadi va u erda ko'proq odamlar va kompaniyalar joylashadi.

Shaffoflik: chunki siz faoliyat yuritmoqchi bo'lgan moliya bozori to'g'risida ma'lumotni osongina olishingiz mumkin.

Moliya bozorining muhim hossalari quyidagilar kiradi:

- bozor geografiyasi kengligi va chegaralari
- bozorning tashkiliy modeli parametrlari
- bozorni raqobatbardoshligi va xavfsizligi darajasi,
- bozorning risklilik darajasi
- bozorning jalbdorligi
- bozorning egiluvchan moslashuvchanligi darajasi
- bozorni iqtisodiyotga ekvivalentlilik darajasi
- bozorning funksiyalarini bajarishi darajasi
- bozorni omillarga ta'sirchanligi darajasi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Sanab o'tilgan hossalari moliya bozori muhitining quvvat potensialini belgilaydi va rivojini shakllantiradi. Ya'ni, moliya bozori muhitining quvvat potentsiali darajasi – bosh (integral) hossa sifatida – moliya bozorining sanab o'tilgan hossalari darajasi miqdori bilan belgilanadi va baholanadi.

Moliya bozorining bozor munosabatlari tizimidagi ahamiyati uni tomonidan quyidagi qulay sharoitlarni ta'minlanishi bilan bog'liq asosiy vazifalari asosida

belgilanadi:

- iqtisodiyotning real sektoriga investitsion moliya resurslarni samarali jalb qilinishi;
- kapitalni samarasiz tarmoqdan samaralisiga qayta taqsimlanishi;

- davlat budjetiga xizmat ko'rsatishi, uning kamomatini (defitsitini) qoplash uchun pul mablag'larini samarali jalb qilinishi;
- iqtisodiyotning holatini aniq bozor indikatorlari yordamida baholanishi;
- inflyatsiya sur'atlari (templari) va valyuta kurslari o'zgarishiga operativ ta'sir ko'rsatilishi;
- davlatning kredit-pul va budjet-soliq siyosatini obyektiv va mutanosiblikda olib borilishi;
- mulkka egalik huquqini ishlab chiqarish vositalariga qayta taqsimlanishi;
- jahon globallashuvi jarayonlariga milliy iqtisodiyotni integrallashuvi.

1-jadval

Moliya bozorining turi

Aniq xususiyatlar

Mahalliy

asosan tijorat banklari, sug'urta kompaniyalari, uyushmagan uyushgan qimmatli qog'ozlar savdogarlari va ularning kontragentlari - mahalliy xo'jalik yurituvchi subyektlar va aholi bilan operatsiyalar;

Mintaqaviy

mintaqa (respublika) miqyosida faoliyat yurituvchi moliya bozorini tavsiflaydi va

mahalliy uyushmagan bozorlar bilan bir qatorda mintaqaviy fond va valyuta birjalari tizimini o'z ichiga oladi:

Milliy

mamlakat moliya bozorlarining butun tizimini, ularning barcha turlari va tashkiliy shakllarini o'z ichiga oladi;

Dunyo

Bu global moliyaviy tizimning ajralmas qismi bo'lib, unda ochiq iqtisodiyotga ega davlatlarning milliy moliyaviy bozorlari birlashtirilgan.

Moliyaviy bozorlarni mintaqaviy xususiyat bo'yicha tasniflash¹

Moliya bozorining asosiy tasnifi aylanma moliyaviy aktivlar (vositalar, xizmatlar) turlari bo'yicha. Moliya bozorining quyidagi tarkibiy qismlari ajratilgan:

- kredit bozori;
- qimmatli qog'ozlar bozori (yoki fond bozori);
- valyuta bozori;
- sug'urta bozori;
- qimmatbaho metallar bozori.

Moliya bozori - yuridik va jismoniy shaxslarning vaqtincha bo'sh pul mablag'larini jalb qilish, taqsimlash, sotish va ulardan samarali foydalanish, shuningdek ushbu mablag'larni korxonalar va tashkilotlar kapitaliga aylantirish uchun iqtisodiy munosabatlar majmui.

¹ Muallif tomonidan tayyorlandi.

- Moliya bozori quyidagi funktsiyalarni bajarish uchun mo'ljallangan:
- - omonatlarni investitsiyalarga aylantirish;
- - moliyaviy aktivlarning bozor qiymatini baholash;
- - moliyaviy aktivlarning likvidligini ta'minlash;
- - moliyaviy aktivlarni almashish uchun infratuzilmani yaratish;
- - qaltisliklarni sug'urtalash.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Moliya bozorining asosiy vazifasi ishlab chiqarishni tashkil etish va kengaytirish maqsadida investorlardan pul jalb qilishdir. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat organlarining tartibga solish va nazorat qilish faoliyatisiz moliya bozorining samarali ishlashi mumkin emas. Moliya bozorini (ayniqsa qimmatli qog'ozlar bozorini) shakllantirish sharoitida bunday tuzilmalarning ishlashi alohida ahamiyatga ega. Milliy moliya bozori beshta asosiy segmentdan iborat: kredit bozori, qimmatli qog'ozlar bozori, valyuta bozori, sug'urta bozori va qimmatbaho metallar bozori. Umuman olganda, moliya bozori murakkab tuzilishga ega. Moliyaviy bozordagi asosiy ishtirokchilar moliyaviy aktivlarni sotuvchilar va sotib oluvchilar hisoblanadi. Moliya bozorida yordamchi funktsiyalarni amalga oshiradigan ishtirokchilar uning infratuzilmasining ko'plab sub'ektlari tomonidan taqdim etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alladustov R.D., Xo, jamurodov A.J., A.N. Xamizaev Moliya bozori va birja ishi. O'quv qo'llanma. - T.: «IQTISODIYOT», 2019. - 234 bet.
2. Amvrosov V.A. Moliya bozori va endogen iqtisodiy o'sish // Moliya biznesi.- 2007.- № 5.- S. 30-35.
3. Adambekova A.A. Moliya bozori segmentining o'zaro ta'siridagi jahon tajribasi // Moliyaviy biznes .- 2008.- № 2.- 33-31-betlar.
4. Shoxa'zamiy Sh.Sh. Moliya bozori va qimmatli qog'ozlar. /Darslik.-T.: «Fan va texnologiya», 2012.- 440 b.